

IMPORTANT DIRECTIONS FOR PREPARING GIFTED STUDENTS FOR INNOVATIVE ACTIVITY BASED ON DUAL EDUCATION TECHNOLOGIES

Siddiqova Sadoqat Gafforovna

Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences,

Professor Bukhara State Technical University

Toshpulatov Xumoyun Rahmatillo ugli

Assistant, Bukhara State Technical University

Abstract

In the education system, training highly qualified personnel with practical skills that meet the requirements of the labor market is a pressing task. In this regard, special attention is being paid in Uzbekistan to integrating the educational process with production. The dual education model serves to deepen cooperation between education and industry, develop students' professional competence, ensure the rapid adaptation of graduates to the labor market, and effectively implement innovative technologies. Dual education is financed in cooperation with commercial organizations and government institutions within professional and higher education institutions. The research is aimed at analyzing the scientific foundations, practical significance, and implementation mechanisms of the dual education system, and highlights the role of this model in improving education quality and the efficiency of personnel training. In addition, the article provides an in-depth overview of the dual education systems of developed countries.

Keywords: Dual education, integration, professional competence, labor market, theory and practice alignment, innovative technologies, legal framework.

Introduction

DUAL TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA IQTIDORLI TALABALARNI INNOVATSION FAOLIYATGA TAYYORLASHNING MUHIM YO'NALISHLARI

Siddiqova Sadoqat G'afforovna

Pedagogika fanlari falsafa doktori, professor.

Buxoro davlat texnika universiteti

Toshpo 'latov Xumoyun Rahmatillo o'g'li

Assistent, Buxoro davlat texnika universiteti

Annotatsiya

Ta'lim tizimida mehnat bozorining talablariga mos, amaliy ko'nikmalarga ega malakali kadrlar tayyorlash dolzarb vazifa hisoblanadi. Shu munosabat bilan O'zbekistonda ta'lim jarayonini ishlab chiqarish bilan integratsiyalashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Dual ta'lim modeli ta'lim va ishlab chiqarish hamkorligini chuqurlashtirish, talabalarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish, bitiruvchilarni mehnat bozoriga tezkor moslashtirish hamda innovatsion texnologiyalarni samarali joriy etishga xizmat qiladi Dual ta'lim professional va oliy ta'lim muassasalarida tijorat tashkilotlari hamda davlat idoralari bilan hamkorlikda moliyalashtiriladi. Tadqiqot dual ta'lim tizimining ilmiy asoslarini, amaliy ahamiyatini va tatbiq mexanizmlarini tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, ushbu modelning ta'lim sifati va kadrlar tayyorlash samaradorligini oshirishdagi o'рни yoritib beriladi. Undan tashqari maqolada rivojlangan mamlakatlar dual ta'limi tizimi atroflicha yoritilgan.

Kalit so'zlar: dual ta'lim, integratsiya, kasbiy kompetensiya, mehnat bozori, nazariya va amaliyot uyg'unligi, innovatsion texnologiyalar, huquqiy asos.

Kirish

Zamonaviy ta'limda mehnat bozoriga mos, amaliy ko'rinishga ega malakali kadrlarni ishlab chiqarish tizimi bugungi globalizatsiya zamonida dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu munosabat bilan O'zbekiston Respublikasida ta'lim jarayonini ishlab chiqarish bilan bog'liq holda integratsiyalashga yuksak e'tibor qaratilmoqda. Bugungi kunda dual ta'limni joriy etish ta'lim va ishlab

chiqarish integratsiyasini chuqurlashtirish, talabalarning kasbiy kompetentligini ta'minlash, bitiruvchilarni mehnat bozoriga tezkor moslashtirish hamda innovatsiya texnologiyalarini samarali qo'llashga xizmat qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, dual ta'limni ilmiy asosda o'rganish, aniqlash, amaliy ahamiyati va tatbiq mexanizmlarini tahlil qilish ta'lim jarayonining muhim jihatlariga aylanmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonuni mamlakatimizda dual talimning kirib kelishiga asos bolib xizmat qiladi. Qonunning 15-moddasida ta'lim olish shakllari keltirilgan bo'lb dual ta'lim alohida ta'lim shakli sifatida belgilangan va ushbu Qonunning 17-moddasida esa dual talim shakli ta'rifi keltirilgan: "Dual ta'lim talim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni olishga qaratilgan bo'lib, ularning nazariy gismi ta'lim tashkiloti negizida, amaliy qismi esa talim oluvchining ish joyida amalga oshiriladi"[1]. Undan tashqari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 16.01.2025 yildagi 14-sonli qarorida oliy ta'limda "Kasb egasi" dual ta'lim tizimini tashkil etish tartibini belgilangan [2]. Ta'lim jarayonida bo'lajak mutaxassislar to'g'ridan-to'g'ri korxonalarda kerakli ko'nikmalarni egallashi uchun va ishlayotganlar o'z malakalarini oshirishi, zarur bo'lsa, kasbini o'zgartirishi va biznes sohasi uchun biznes va ta'lim muassasalari o'rtasida hamkorlikning keng doiradagi mexanizmlarini shakllantirish masalalari nazarda tutilgan. Dual "ikkilik", "ikki tomonlama" "bitta tashkiliy yaxlitlik" ma'nolarini anglatadi. Ushbu ta'lim tizimi – ta'lim oluvchining o'quv muassasasida nazariy bilimlarni, ish joyidagi tashkilotda amaliy ko'nikmalarni oladigan mashg'ulot turi hisoblanadi. Dual o'qitish modeli professional va oliy o'quv yurtlarida qo'llaniladi va mutaxassislar bilan qiziqqan tijorat tashkilotlari va hukumat idoralari tomonidan birgalikda moliyalashtiriladi [3]. Dual ta'lim tizimi – nazariy bilimlarni oliy ta'lim muassasalarida o'zlashtirishni ishlab chiqarish korxonalarida amaliy ko'nikmalarni egallash bilan uzviy bog'laydigan ta'lim texnologiyasi sifatida butun dunyo miqyosida keng qo'llanilmoqda. Ushbu yondashuv ayniqsa Germaniya, Shveytsariya, Avstriya kabi rivojlangan mamlakatlarda o'zining yuqori samaradorligini isbotlagan bo'lib, kadrlar tayyorlashning eng maqbul modeli sifatida e'tirof etilgan. Dual ta'limning asosiy maqsadi quyidagilardan iboratdir (1-rasm).

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Dual ta'limning turli rivojlangan mamlakatlardagi yondashuvi Germaniya davlati misolida tahlil qilinsa, u yerda amaliy ta'lim o'quvchilar haftasiga taxminan 12 soat tahsil oladigan kasb-hunar maktablarida nazariy kurs bilan to'ldiriladi. O'qitish haftaning ma'lum kunlarida yoki bloklarda amalga oshiriladi.

1- rasm. Dual ta'limning asosiy maqsadi

Kasb-hunar maktablarida darslarning uchdan bir qismi kasbga oid ta'limdan, uchdan ikki qismi esa ta'lim va madaniyat ishlari vazirlari konferensiyasi tomonidan alohida kasblar bo'yicha alohida kasblar bo'yicha ishlab chiqariladigan soha bo'yicha va er uchastkalari bo'yicha alohida-alohida ta'lim bo'yicha tayyorlanadigan asosiy o'quv rejasiga muvofiq mehnatga oid fanlardan iborat. Kasblararo bo'lim, masalan, ijtimoiy fanlar, iqtisod, nemis tili, chet tili, din va sport kabi fanlarning mazmunini o'z ichiga oladi. U ish bilan bog'liq bo'lgan tarkib bilan chambarchas bog'liq, ammo unga boshqacha tarzda murojaat qiladi. Kompaniyalararo o'quv markazlari

Kichik va o'rta korxonalar uchun o'z korxonasida tan olingan kasb bo'yicha to'liq kasbiy tayyorgarlikni ta'minlash har doim ham mumkin emas. Ushbu korxonalar uchun kasbiy ta'limni ta'minlashga ko'maklashish yoki imkon yaratish maqsadida korxonalararo o'quv markazlari mavjud. Bundan tashqari, hamma korxonalar ham barcha yangi texnologiyalarga ega emas. Shu sababli, kompaniyalararo o'quv markazlari kichik va o'rta korxonalarda kasbiy ta'limni to'ldiradigan yangi texnologiyalar bilan bog'liq kurslar va boshqa ta'lim tadbirlarini taklif qiladi. Qo'llashni to'ldiruvchi ushbu o'quv mashg'ulotlari uchun yillik hunarmandchilik bo'yicha o'qitish davrida, qoida tariqasida, 4-6 hafta, qurilish sohasida esa 26 hafta davom etadi. Ushbu qo'shimcha treninglarning soni, mazmuni, miqdori, davomiyligi va boshqalar faoliyat turlari har bir alohida palatalar tomonidan tegishli palata hududi uchun qonuniy kuchga ega bo'lgan hududiy shartlarga muvofiq belgilanadi. Korxonalararo ta'lim faoliyati korxona ichidagi kasbiy ta'limning bir qismidir (kompaniya o'quv markazi). Interplant o'quv markazlari odatda palatalar yoki muqobil ravishda ish beruvchilar uyushmalari tomonidan moliyalashtiriladi [3].

Shveytsariyada "sifat" tushunchasi, aytish mumkinki, nafaqat xizmat ko'rsatish va ta'lim sohasida, balki iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarida ham eng muhim komponent hisoblanadi. Sifat odamlarning ongsiz ongiga chuqur singib ketgan va birinchi navbatda shaxsiy javobgarlik orqali erishiladi.

Har bir fuqaro o'z ishining sifati uchun mas'uliyatni ongli ravishda o'z zimmasiga oladi, shu bilan birga o'z ish beruvchisi va butun jamiyat tomonidan o'z vaqtida va ishonchli yordam oladi. Bu kombinatsiya noyob kashfiyotlar va imkoniyatlar uchun qulay, barqaror, rivojlangan ijtimoiy-iqtisodiy muhitni yaratadi.

1. Ikki tomonlama kasbiy ta'lim dasturlari iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini, jumladan, tibbiyot, qurilish, muhandislik va bank ishni qamrab oladi va dual ta'lim 230 ta kasb uchun mavjud.

2. Ikki tomonlama kasbiy ta'lim dasturlari mehnat bozorining dolzarb ehtiyojlari va aniq kasblar va bo'sh ish o'rinlari bo'yicha ish beruvchilar bilan yaqin hamkorlikda ishlab chiqiladigan talablarni hisobga olgan holda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish va kasbiy malakani ta'minlashga qaratilgan. Kompaniyalar mijozlar bo'lib, amaliy mashg'ulotlarning bir qismini o'z zimmasiga oladilar, ta'lim muassasalari esa ko'nikmalarni rivojlantirishga hissa qo'shadigan nazariy bilimlarni beradilar.

Mamlakatdagi ushbu tizim yoshlarda mas'uliyat, tashabbuskorlik va boshqa hayotiy ko'nikmalarni shakllantiradi.

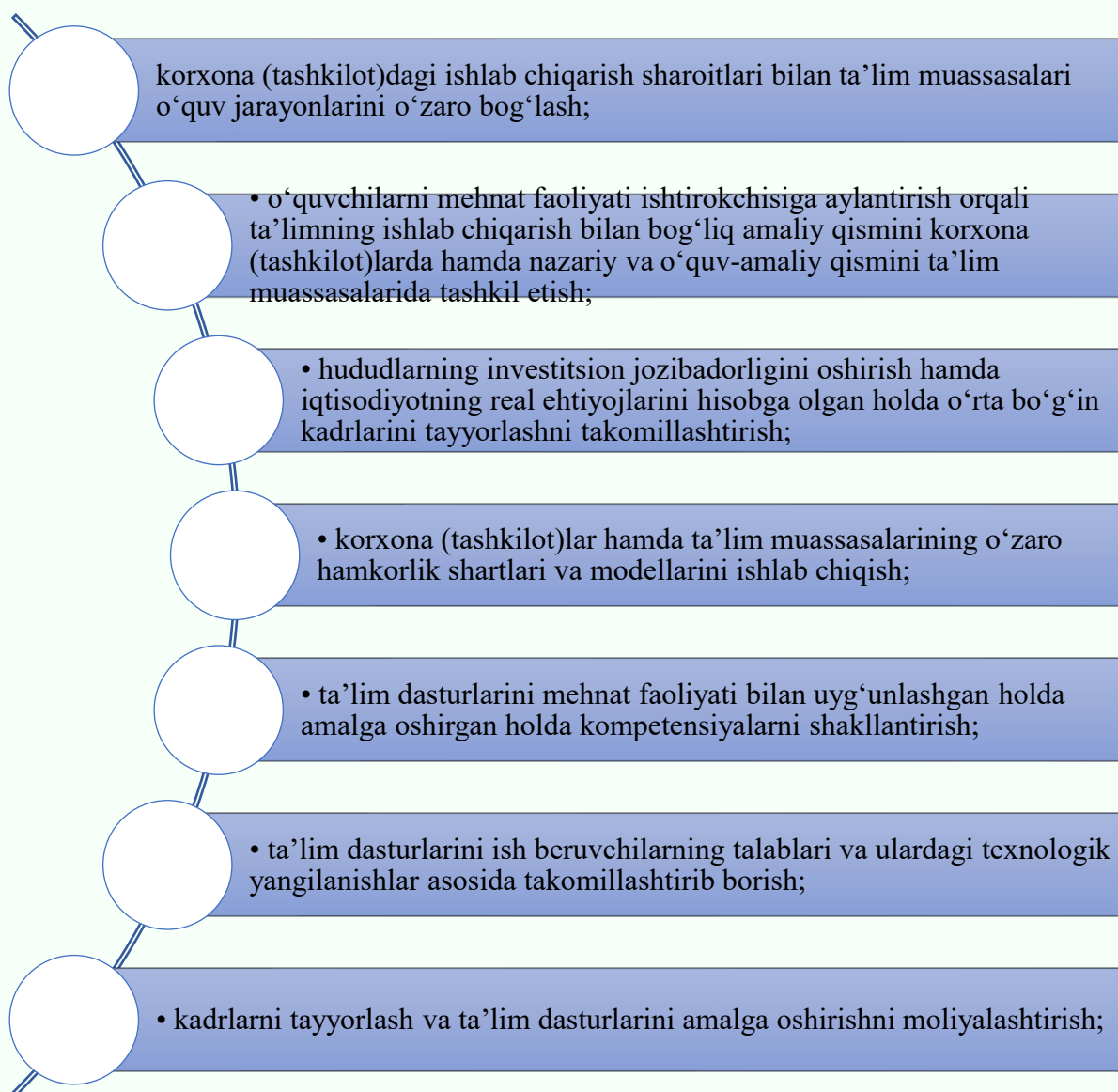
Shveytsariyada yoshlar mustaqil ravishda ish beruvchini "karera bo'yicha maslahat" veb-saytida izlaydilar, u ularga maxsus ishga joylashtirishda amaliy mashg'ulotlar taklif qiladi. Ular bu qidiruvda ta'lim muassasasi va ijtimoiy xizmatlar tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Talabalar qabul qilinmaguncha 5-10 ta kompaniyada ariza topshirishadi va suhbatlarda qatnashadilar. Umumta'lim maktabi ularni 4-5 yil davomida hayotining ushbu muhim bosqichiga tayyorlaydi, muloqot ko'nikmalari, o'zini-o'zi taqdim etish, rezyume va arizalarni ishlab chiqish, o'z-o'zini anglash (shaxsiy qiziqishlar, iste'dodlar, qobiliyatlar), o'zini to'g'ri baholash kabi muhim ko'nikmalarni shakllantiradi. Ular qanchalik ko'p harakat qilsalar, o'rganishga bo'lgan motivatsiyasi shunchalik ko'p bo'ladi.

Korxona tanlab olingandan so'ng korxona, ta'lim muassasasi va o'quvchi (yoki ularning ota-onalari) o'rtasida har bir tomonning huquq va majburiyatlari, shuningdek, moliyalashtirish manbalari aniq belgilab berilgan uch tomonlama shartnoma tuziladi.

Avstriyada Federal hukumat kasbiy ta'lim tizimi uchun asosiy mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi. Dual tizimning muvaffaqiyati turli darajadagi ko'plab muassasalar va organlar ishtirokidagi jarayonning natijasidir. Federal darajada raqamli va iqtisodiy ishlar bo'yicha Federal vazirligi, shuningdek Federal ta'lim, Fan va tadqiqot vazirligi muhim ahamiyatga ega. Har bir hududda iqtisodiy palatada joylashgan shogirdlik bo'limlari mavjud, ammo raqamli va iqtisodiy masalalar bo'yicha Federal vazirligiga bo'ysunadi. Mintaqaviy hukumatlar maskanlarni qurilishi uchun moliyaviy resurslar bilan ta'minlaydi kasb-hunar maktablarini saqlash, asbob-uskunalar, mashinalar sotib olish va o'quv materiallari va o'qituvchilar va murabbiylarning ish haqini qoplaydi. Kompaniyalar va ishchilar dual tizimda bir nechta organlar orqali ishtirok etadilar.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Dual ta'limni tashkil etishning vazifalari quyidagilardan iborat (2-rasm).

2-rasm. Dual ta'limni tashkil etishning vazifalari

Iqtidorli yoshlarni aniqlash, ularning ijodiy va intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, innovatsion faoliyatga tayyorlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Innovatsion iqtisodiyotni barpo etish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash esa dual ta'lim texnologiyalari orqali iqtidorli talabalarni innovatsion tadqiqot va ishlab chiqarish faoliyatiga samarali jalb etishni talab qiladi.

Ushbu muammoning dolzarbligi shundan iboratki, an'anaviy ta'lim tizimlari ko'pincha nazariy bilimlarga e'tibor qaratib, amaliy ko'nikmalar va real ishlab chiqarish sharoitida innovatsion yechimlar ishlab chiqish qobiliyatini yetarli darajada rivojlantira olmaydi. Dual ta'lim texnologiyalari esa talabalarni bir vaqtning o'zida chuqur nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar va innovatsion fikrlash qobiliyati bilan qurollantirish imkonini beradi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, dual ta'lim tizimining samaradorligi ko'p jihatdan ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalarini o'rtasidagi hamkorlikning sifati, o'quv dasturlarining zamonaviy talablarga muvofiqligi, shuningdek, talabalarning individual qobiliyatlari va iqtidorini hisobga oluvchi differentsiallashgan yondashuvlar qo'llanilishiga bog'liq. Xususan, iqtidorli talabalar uchun maxsus sharoitlar yaratish, ularni innovatsion loyihalar va ilmiy tadqiqotlarga jalb etish, zamonaviy texnologiyalar va uskunalar bilan ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq, mavjud tadqiqotlarda dual ta'lim texnologiyalari asosida aynan iqtidorli talabalarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlari, metodologik asoslari va samarali yo'nalishlari yetarli darajada o'rganilmagan. Shu munosabat bilan, dual ta'lim texnologiyalari asosida iqtidorli talabalarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning nazariy-metodologik asoslarini ishlab chiqish, samarali pedagogik sharoitlar va mexanizmlarni aniqlash, shuningdek, ushbu jarayonning muhim yo'nalishlarini belgilash bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy muammo hisoblanadi. Dual ta'lim tizimini takomillashtirish, iqtidorli yoshlarning innovatsion salohiyatini ro'yobga chiqarish va mamlakatimizda raqobatbardosh, zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash tizimini yanada rivojlantirish lozim. Dual ta'lim texnologiyalari asosida iqtidorli talabalarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning eng muhim yo'nalishlari quyidagilardan iborat (3-rasm).

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot natijalari dual ta'lim texnologiyalari asosida iqtidorli talabalarni innovatsion faoliyatga tayyorlash zamonaviy kadrlar tayyorlash tizimining eng muhim va istiqbolli yo'nalishlaridan biri ekanligini ko'rsatdi. Demak dual ta'lim tizimi nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni integratsiyalashtirib, talabalarning kasbiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish uchun optimal sharoitlar yaratadi.

3-rasm. Iqtidorli talabalarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning eng muhim yo'nalishlari

Oliy ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi samarali hamkorlik talabalarning real ishlab chiqarish jarayonlarida bevosita ishtirok etishi, zamonaviy texnologiyalar va uskunalar bilan ishlash tajribasini to'plashi, professional muhitga moslashish ko'nikmalarini shakllantirishi uchun asos bo'ladi. Shuningdek iqtidorli talabalarni dual ta'lim jarayonida innovatsion faoliyatga tayyorlash maxsus pedagogik yondashuvlar va metodlarni qo'llashni taqozo etadi. Bu talabalarning individual qobiliyatlari va iqtidorini aniqlash, differensiallashgan o'quv dasturlari va individual ta'lim traektoriyalarini ishlab chiqish, ilmiy-tadqiqot ishlari va innovatsion loyihalarga faol jalb etish, mentor-murabbiylik tizimini joriy etishni o'z ichiga oladi. Innovatsion fikrlashni rivojlantirish uchun talabalarni real ishlab chiqarish muammolarini hal qilishga yo'naltirish, kreativ yondashuvlarni qo'llab-quvvatlash, tadbirkorlik va biznes ko'nikmalarini shakllantirish zaruriyati aniqlandi. Start-up loyihalar, texnopark va innovatsion markazlar bazasida amaliy tajriba to'plash, xalqaro hamkorlik dasturlarida ishtirok etish iqtidorli talabalarning innovatsion salohiyatini ro'yobga chiqarishda muhim rol o'ynaydi. Dual ta'lim tizimida iqtidorli talabalarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning muhim yo'nalishlari qatoriga quyidagilar kiradi: nazariya va amaliyotning chuqur integratsiyasi; innovatsion loyihalar va tadqiqotlarga doimiy jalb etish; xalqaro standartlar asosida ta'lim berish; tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirish; raqamli texnologiyalar va zamonaviy uskunalar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish; jamoaviy ishlash va professional kommunikatsiya qobiliyatlarini takomillashtirish.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, dual ta'lim texnologiyalarini joriy etish orqali iqtidorli talabalarning innovatsion salohiyatini samarali ro'yobga chiqarish mumkin. Biroq, bu jarayonning muvaffaqiyati ta'lim muassasalari, ishlab chiqarish korxonalari, davlat organlari va jamiyatning keng qatlamlarining uzviy hamkorligi asosidagina ta'minlanishi mumkin.

Kelajakda dual ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, xalqaro tajribalarni o'rganish va milliy ta'lim tizimiga moslashtirib joriy etish, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash, monitoring va baholash tizimlarini takomillashtirish zaruriyati mavjud. Shuningdek, iqtidorli talabalarni qo'llab-quvvatlashning yangi mexanizmlarini ishlab chiqish, ularning ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatini rag'batlantirish tizimlari ustida izlanishlar davom ettirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Olimov, S., Samiyeva, S., Ibragimov, U. B., Mirzoeva, S., & Sharopov, S. (2024, December). Methodology for Developing Students' Information and Communication Competence in the Process of Distance Learning in the Modern Educational Environment. In International Workshop Hybrid methods of modeling and optimization in complex systems (pp. 305-318). Cham: Springer Nature Switzerland.
2. Z.L. Umurov DUAL TA'LIM VA ISHLAB CHIQUARISH UYG'UNLIGI ZAMONAVIY TA'LIM KONSEPSIYASI // Inter education & global study. 2025. №3.
3. Маджитов А. (2025). DUAL TA'LIMNI AMALGA OSHIRISHDA MUHIM BO'LGAN MEYORIY HUJJATLAR VA ULARNING MAZMUNI. Interpretation and Researches, (2(24). извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/international-scientific/article/view/70303>
4. <https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/ad158493/Result%20No.%202%20Vocational%20training%20Germany.pdf>
5. <http://lex.uz/uz/docs/-7332601> Oliy ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida